

**«8D04203» - Құқықтану» білім беру
бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін ұсынылған**

КАСЫМЖАНОВА АЙНУР АХЫЛБЕКОВНАНЫҢ

**«Қазақстан Республикасының сыртқы қауіпсіздікті
қамтамасыз етудегі мемлекеттік-құқықтық негіздері»
тақырыбындағы диссертациялық жұмысына**

АҢДАТПА

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстанның құқықтық мемлекетке деген ұмтылысы түрлі жағымсыз факторлармен шектеледі. Қазіргі кезеңде қауіптер мен тәуекелдер қоғам өмірінің әртүрлі аспектілерін қамтитын күрделене түседі. Әлемде державалар арасындағы қақтығыстардың өршу қауіпіне байланысты шиеленіс күшейе түсуде. Барлық форматтағы деструктивті идеологиялардың енуі күшейеді, бұл қоғамның радикалдануы мен поляризациясына, әлеуметтік капиталдың төмендеуіне әкеледі. Саяси жүйелерге қарамастан, мемлекет әлеуметтік қауіпсіздіктің кепілі болуға мәжбүр. Бұл жағдайда мемлекет азаматтарға икемді, тұрақты, ашық және жауапты болуы керек. Конституцияда адам өмірінің, оның құқықтары мен бостандықтарының басты құндылығын бекіту ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тұрғысынан мемлекет пен мемлекеттік органдарға ерекше жауапкершілік жүктейді.

Қазіргі уақытта "Ұлттық қауіпсіздік" ұғымы үш категорияның призмасы арқылы түсінілуі керек: "тұлға, қоғам, мемлекет". Бұл конституциялық нормалардан туындайды, мұнда адам, оның құқықтары мен бостандықтары басты құндылық ретінде жарияланады.

Сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Сыртқы қауіпсіздікті екі мағынада бағалауға болады. Тар мағынада сыртқы қауіпсіздік Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін басқа мемлекеттер тарапынан сырттан келетін қатерлерден қорғау ретінде сипатталады. Мемлекеттің сыртқы қауіпсіздігі кең мағынада іс-шаралар жүйесі ретінде түсініледі. Бұл ретте осы іс-шаралардың мақсатын атап өтеміз. Осылайша, бұл әрекеттер мен құбылыстар халықаралық құқық субъектілерімен қатынастарды орнатуға және қолдауға, Ұлттық қауіпсіздік пен мүдделерді қорғауға, сондай-ақ халықаралық қатынастардың басқа субъектілеріне өз ықпалын кеңейтуге бағытталған.

Ұлттық қауіпсіздіктің басқа түрлерінен айырмашылығы, сыртқы қауіпсіздік сыртқы факторларды есепке алуға бағытталған және осы факторға қатысты барлық нәрсе. Бұған мемлекеттің сыртқы саяси бағыты, сыртқы

саяси доктриналар, тұжырымдамалар, сыртқы саяси функцияларды жүзеге асыратын органдар жатады.

Сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету осы саланы құқықтық реттеуге ерекше көзқарасты қажет етеді. Жеткілікті дамыған нормативтік базаға қарамастан, сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша Мемлекеттік органдардың жедел шешімін қабылдауға қатысты проблемалар әлі де бар.

"Ұлттық қауіпсіздік туралы" Заңның 15-бабына сәйкес 36 мемлекеттік орган өкілетті болып табылады. Мұндай органдардың көп бөлігі жауапкершілікті әлсіретеді, шешім қабылдауға жауапты мемлекеттік органдардың жедел әрекеттерін тежейді. Бұл әсіресе сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты. Осыған байланысты барлық мемлекеттік органдардың қызметін үйлестіруге, жалпы бағытты әзірлеуге жауапты негізгі субъектілерді заңнамалық тұрғыдан анықтау қажет.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты – Қазақстан Республикасының сыртқы қауіпсіздігін нормативтік реттеу ерекшеліктерін анықтау және теориялық негіздеу; Қазақстан Республикасының сыртқы қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша заңнаманы және мемлекеттік органдардың қызметін жетілдірудің негізгі бағыттарын айқындайды.

Мақсаттары:

- ұлттық қауіпсіздіктің жалпы жүйесіндегі сыртқы қауіпсіздіктің орнын бағалау;
- сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жаңа тәуекелдер мен қауіптерді анықтау;
- сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі шетелдік тәжірибеге салыстырмалы талдау жүргізу;
- сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз етумен айналысатын мемлекеттік органдарды жүйелеуге, олардың өкілеттіктерін ашуға;
- конституциялық нормаларға ерекше назар аударып, Қазақстанның сыртқы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің заңнамалық базасын талдау;
- сыртқы қауіпсіздік саласындағы заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсыныстарды ұсыну.

Ғылыми жаңалығы. Диссертацияда қазіргі кезеңде орын алып отырған қауіп-қатерлер мен қауіп-қатерлермен байланысты сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері ашылады. Жаһандану үдерісіне байланысты сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызы артып отырғаны атап өтіледі. Бұл әр мемлекеттің сыртқы саясатын әзірлеуде жан-жақты ескерілген.

Диссертация ұлттық қауіпсіздікке төнген жаңа қауіптерді қарастырады. Бұл ретте қоғам мен мемлекет өміріне бөгде элементтің ықпалы ерекше атап өтіледі. Осыған байланысты мемлекеттің сыртқы қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздік жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Диссертацияда сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты қолданыстағы заңнаманың конституциялық нормаларына, ережелеріне талдау жүргізілді, заңнаманы және құқықтық практиканы жетілдіруге бағытталған практикалық ұсынымдар ұсынылады.

Диссертацияның нәтижелері келесідей:

- саяси-құқықтық саладағы түбегейлі өзгерістерді ескере отырып, ұлттық қауіпсіздік теориясының жаңа аспектілері айқындалды; сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында бұрын байқалмаған сын-қатерлер мен қатерлер анықталды; ұлттық қауіпсіздіктің қазіргі заманғы түрлеріне құқықтық баға берілді;

- ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етумен айналысатын мемлекеттік органдардың жіктелуі жүргізілді, елдің ұлттық егемендігін, тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығын қорғауға ерекше назар аударылды; ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысатын субъектілердің келісілген жұмыс істеуі мен өзара іс-қимылына кедергі келтіретін факторлар айқындалды;

- диссертацияда экономикалық, азық-түлік және су қауіпсіздігін қамтамасыз ету сияқты мәселелерге назар аударылатын сыртқы факторлардың әсерін ескере отырып, бірінші кезекте ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді қарастыру туралы қорытынды дәлелденген;

- жаңа сын-қатерлер мен қатерлер призмасы арқылы сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына зерттеу жүргізілді;

- заңнамада ұлттық қауіпсіздік түрлерін кеңейту және осы салада терминологиялық айналымға жаңа дербес түрлерді енгізу қажеттілігі туралы қорытынды негізделген;

- сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік органдардың өкілеттіктерінің жиынтығын реттейтін заңнаманы жетілдіру үшін ұсынымдар ұсынылды.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер.

1. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің қазіргі жай-күйін талдау мемлекеттің сыртқы қауіптерден қауіпсіздігін қамтамасыз ету басымдыққа айналуы тиіс деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл, ең алдымен, аумақтық тұтастық, конституциялық құрылыстың тұрақтылығы, демек, саяси-құқықтық режимнің тұрақты жұмыс істеуі кепілдіктерін анықтаумен байланысты.

2. Сыртқы қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің элементі ретінде ұлттық идеяның негізінде қалыптасады, оның шеңберінде негізгі ұлттық мүдделер тұжырымдалады; бұл мүдделерді қорғау сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз ету саясатымен жүзеге асырылады. Осыған байланысты ұлттық мүдделер тұрақты емес, тұрақты және тұрақты болуы керек.

3. Ұлттық қауіпсіздікке қатерлерді адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін жүзеге асыруға кедергі келтіретін немесе кедергі келтіруі мүмкін сыртқы және ішкі факторлардың жиынтығы ретінде түсінуге болады деп есептейміз. Бұл ретте Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін іске асыруға кедергі келтіретін сыртқы және ішкі факторлардың (үдерістер мен құбылыстардың) жиынтығын ұлттық қауіпсіздікке нақты қатерлерді жатқызуға болады. Ұлттық қауіпсіздікке әлеуетті қатерлерге Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін іске асыруға кедергі келтіруі мүмкін жағымсыз факторлар жатады.

4. Диссертациялық жұмыста қазіргі кездегі жаһандық сипаттағы қауіптердің негізгі түрлері жүйесінде биологиялық, технологиялық, су,

экологиялық және азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіретін қауіп ерекше орын алады деген қорытындыға келді. заңсыз көші-қон қауіпі.

5. Диссертацияда бірінші кезекте сыртқы фактормен байланысты су қауіпсіздігіне ерекше көңіл бөлінеді. Еліміздегі су ағынының басым бөлігі көршілес елдердің аумағында қалыптасқанын баса айтамыз. Сондықтан берік келісім-шарттық қатынастар қажет. Бұл ұлттық мүдделерді қорғау мен ілгерілетудің тиімді жүйесінің негізіне айналады. «Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңның 6-бабына мынадай толықтыру енгізуді ұсынамыз: «Ұлттық қауіпсіздікке төнетін негізгі қатер: пайдалы тағамға қолжетімділіктің болмауы; жер және су ресурстарының сарқылуы; азық-түлік импортын ауқымды кеңейту, отандық өндірушілерді ығыстыру».

6. «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Заң ұлттық қауіпсіздіктің түрлеріне сәйкес келмейтін ұлттық қауіпсіздікке төнетін қатерлердің тізбесін (6-бап) айқындайды (4-бап). Осыған байланысты ғылыми әзірлемелерге сүйене отырып, ұлттық қауіпсіздіктің жаңа дербес түрлерін анықтау қажет деп санаймыз. Бұл азық-түлік қауіпсіздігі, биологиялық қауіпсіздік, су қауіпсіздігі.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы. Диссертацияның нәтижелері Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне қатысты қолданыстағы заңнаманы жетілдіруге бағытталған және мемлекеттік органдардың құқық шығармашылық және құқық қолдану қызметінде пайдаланылуы мүмкін.

Қорытындылар мен ұсыныстарды одан әрі ғылыми зерттеулерде, оқулықтар мен оқулықтар жазуда қолдануға болады.

Сондай-ақ диссертацияның ережелері "Мемлекет және құқық теориясы", "Мемлекет және құқық тарихы", "Салыстырмалы құқықтану", "Конституциялық құқық", "Әкімшілік құқық", "Ұлттық қауіпсіздік теориясының негіздері", "Адам құқықтары" пәндері бойынша сабақтар жүргізу процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау. Зерттеудің теориялық ережелері мен қорытындылары кафедра отырыстарында, ғылыми семинарларда, сондай-ақ ғылыми конференцияларда баяндалып, талқыланды.

Зерттеу нәтижелері сегіз ғылыми басылымда көрініс тапты. Оның ішінде бір мақала Scopus компаниясының дерекқорына кіретін International Journal of Electronic Security and Digital Forensics журналында, үш мақала "ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы" және төрт мақала халықаралық конференциялардың жинағында көрініс тапты.

Барлық ғылыми мақалалар диссертация тақырыбы бойынша орындалды, зерттеу сұрақтарын көрсетеді.

1. Касымжанова А.А., Ибраева А.С., Усеинова Г.Р., Турсынқулова Д.А., Пьер Тифин. Государственно-правовые основы обеспечения внешней безопасности Республики Казахстан // Вестник КазНУ. Серия юридическая. - 2020. – №1. – С. 4-11.

2. Касымжанова А.А., Пьер Тифин, Турсынқулова Д.А., Ибраев Н.С., Нусипова Л.Б. Политико-правовой анализ угроз национальной безопасности Республики Казахстан в условиях глобализации // Вестник КазНУ. Серия юридическая. 2021. - №3. – С. 14-25.

3. Касымжанова А.А., Байкенжеев А.С., Ибраев Н.С., Турсынқулова Д.А., Нусипова Л.Б. Роль государства в предотвращении новых вызовов и угроз в современный период: функционально-правовой анализ проблем, связанных с обеспечением национальной безопасности // Вестник КазНУ. Серия юридическая. 2022. - №1. – С. 14-25.

4. Kassymzhanova, A.A., Usseinova, G.R., Vaimakhanova, D.M., Ibrayeva, A.S., Ibrayev, N.S. Legal framework for external security of the Republic of Kazakhstan // [International Journal of Electronic Security and Digital Forensics](#)[this link is disabled](#), 2022, 14(2), стр. 209–222 Scopus

5. Касымжанова А.А. Социальная стабильность, сильное правовое государство, развитая правовая система как основа обеспечения безопасного развития казахстанского общества и поиск оптимальных решений // Конституция: воплощение ценностей верховенства права. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Иркутск, 12 декабря 2019. – С. 53-59.

6. Касымжанова А.А. Международные права и обязанности Республики Казахстан как суверенного государства // Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Фараби әлемі». – Алматы: КазНУ. (6-8 апреля 2020 г.). – С. 12-14

7. Касымжанова А. Значение Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы для обеспечения внешней безопасности // Материалы онлайн международной научно-практической конференции «Развитие Республики Казахстан как суверенного государства: современные реалии, новые идеи, правовая практика», посвященной памяти академика Национальной Академии Наук Республики Казахстан, доктора юридических наук, профессора Сартаева Султана Сартаевича. - Алматы, 23 декабря 2020 г. – С. 67-79.

8. Касымжанова А.А. К вопросу о совершенствовании правовых основ обеспечения внешней безопасности Республики Казахстан // Материалы международной научно-практической конференции «Уголовные правонарушения против жизни человека: проблемы теории и практики». – Алматы, Алматинская Академия МВД РК, 2021. – С. 206-211.